

ВЛАДИМИР ШЕКУЛАРАЦ

КРАЉЕВАЧКЕ ОКТОБАРСКЕ СВЕЧАНОСТИ

Традиционална меморијална манифестација *Октобарске свечаности* одвија се сваке године у другој седмици октобра, као сећање на октобарске дане 1941. године када су немачке окупационе власти, у знак одмазде, стрељале око 6.000 радника и грађана Краљева. У то време град је био окружен ослобођеном територијом тадашње Ужичке републике. Јакe немачке снаге, формиране повлачењем и концентрацијом трупа из ослобођених градова, пружале су упоран отпор партизанским снагама које су покушавале да ослободе град. Да би онемогућили унутрашњи отпор и сарадњу становништва са устаницима, Немци су у локомотивску халу Фабрике вагона затворили скоро све раднике Фабрике. Стрељање је, на основу наредбе генерала Бемеа која прописује стрељање 100 Срба за једног убијеног или рањеног Немца, почело 15. октобра када је стрељано 300—500 радника. Сутрадан је стрељано вероватно око 3.000 талаца и 19 жена, затворених због комунистичке активности, а 17. и 18. октобра вршена су појединачна стрељања, закопавани лешеве и прикупљани нови таоци. Следећег дана, 19. октобра, стрељано је још око 600 грађана Краљева. Међу стрељаним радницима и грађанима Краљева нашло се и више стотина избеглица из свих крајева Југославије — Словеније, Хрватске, Војводине, Босне... Краљево, које је тада имало око 15.000 становника остало је скоро без половине својих грађана.

Кроз два детаља, које ваља поменути овом приликом, разоткрива се размера и промишљеност злочина: у наредби генерала Бемеа од 10. октобра 1941. године прописује се закопавање стрељаних на усамљеним местима и спречавање обележавања гробова — да би се онемогућило стварање српских светилишта; да би прикрили стрељање које се у лагеру Фабрике вагона одвијало данима, Немци су артиљеријском ватром покривали рафале митраљеза, истовремено сејући смрт по околним селима.

Стрељани су сахрањени у непосредној близини стратишта, у кругу Фабрике вагона. После ослобођења су ту пренети посмртни остаци бораца са Попине и других партизанских бораца Краљева, погинулих широм Југославије, а сахрањена су и четири првоборца.

Први спонтани помен одржан је 14. октобра 1942. године када је родбина стрељаних, под надзором немачких војника, изашла на стратиште. Тај датум, 14. октобар, задржаће се као дан меморијалне

манifestације. Првом помену у ослобођеном Краљеву, децембра 1945. године, присуствовали су и представници јединица које су ослободиле град. После ослобођења, на Спомен-гробљу редовно су сваке године одржавани меморијални скупови, полагаани су венци на хумке стрељаних и погинулих, учесници рата и друштвено-политички радници евоцирали су успомене на октобар 1941. године, а учествовали су хорови и оркестри. Делимично уређивање спомен-гробља урађено је 50-тих година. Помен се, у том облику и обиму, одвијао закључно са 1964. годином.

Наредне, 1965. године, на гробљу стрељаних, 14. октобра изведен је рецитал поезије и први пут се појавило име манифестације — Октобарске свечаности. Следећих година, закључно са октобром 1971, Октобарске свечаности обухватају осим рецитала и бројне културне програме у граду: позоришне представе, музичке концерте, фолклорне програме, изложбе слика и музејске поставке, филмске ревије, књижевне вечери и издавање књига, а бројне акције и манифестације привредног и спортског живота одвијају се у те дане и посвећене су октобру 1941. године. Године 1969, у оквиру свечаности организују се Југословенски спортски сусрети радника „Братство — јединство“. Посебно обележје манифестацији већ тада даје „Воз Братства и јединства“ којим из братског Марибора Краљевчанима долазе Словенци, негујући пријатељство рођено у рату, када су хиљаде изгнаних Словенаца нашле свој дом широм Србије.

Овај период у развоју Октобарских свечаности је период уобличавања концепције која настаје на основу карактера догађаја из 1941, већ постојеће праксе и у одређивању према већ уобличеним манифестацијама у другим градовима: Крагујевцу, Крушевцу, Горњем Милановцу, Шапцу. Неопходност постојања меморијалног комплекса, као споменика који архитектонским облицима преноси генерацијама трагичност октобарске несреће а уједно је и крило у коме би се одвијала манифестација, избија у то време у први план. На општејугословенском конкурс у 1970-те године пројекат Спомен-парка архитеката Спасоја Крунића и Драгутина Ковачевића одабран је да чува успомену на стрељане 1941. године. Делимично изведен, Спомен-парк данас чине следеће целине: Хумке стрељаних, ооквирене поломљеним мермерним стаблима чију белину сенчи црвена, поплочана стаза и Алеја партизана, где су сахрањени борци краљевачког НОП одреда „Јово Курсула“ и IV краљевачког батаљона I пролетерске бригаде. Ове две архитектонске целине, посвећене мртвима, грли полукружни амфитеатар наслоњен на падине Грдичке косе, у који се сваке године излива вал живота да ода пошту стрељаним.

У разговору о Октобарским свечаностима организованом 1967. године у Београду, назире се дефинитивне одреднице манифестације каква данас живи. Свечаности се развијају на неколико темељних идеја које су у унутрашњој сагласности са карактером догађаја из 1941. године: идеји југословенства, радничке солидарности, идеји братства-јединства и идеји мира. Истовремено сазрева убеђење о неопходности *неј овања уметности као душе манифестације.*

Манифестација добија свој коначни облик 1972. и 1974. године. Године 1972. установљена је и први пут додељена Повеља против насиља и рата — за мир у свету. Прва Повеља додељена је Јосипу Броз у Титу.

Наредних година Повеља се додељује првим личностима наше револуције и послератне изградње и осведоченим борцима за мир: Густаву Влахову (1973), Францу Лескошеку (1974), Родољубу Чолаковићу (1975), Спасенији Цани Бабовић (1976), Јовану Веселинову (1977), Крсту Попиводи (1978), Владимиру Бакарићу (1979), Сергеју Крајгери (1980), Кости Нађу (1981), Цвијетину Мијатовићу (1982), Светозару Вукмановићу (1983), Павлу Савићу (1984) и Лазару Мојсову (1985).

Године 1974. одлучено је да сваке године друга република буде домаћин Октобарских свечаности, да припреми и изведе програм у Спомен-парку 14. октобра чиме идеја братства и јединства добија конкретни садржај. Тиме је манифестација добила свој коначни, данашњи облик. Централни програм у Спомен-парку 14. октобра, данас обухвата следеће садржаје: полагање венаца, читање „Поруке миру“, одавање поште, уручивање Повеље против насиља и рата — за мир у свету, реч добитника Повеље, уметнички програм и полагање свечане обавезе младих војника краљевачког гарнизона. Дани пре 14. октобра испуњени су традиционалном манифестацијом Југословенски сусрети „Братство-јединство“ као и културно-уметничким програмима које уметници републике — домаћина дарују Краљеву.

Домаћини Октобарских свечаности 1985. године били су уметници из Социјалистичке Републике Македоније. Они су извели ораторијум „Живимо — памтимо“, на текст Ганета Годоровског и у режији Љубише Георгијевског. Музику је компоновао Димитрије Бужаровски, кореограф је Олга Милославлева, а сценограф и костимограф Елена Данчева. У програму су учествовали вокални солисти Марија Муратовска-Наумовска и Милан Фирфов и глумци Марија Црнобори, Лазар Ристовски и Кирил Ристески. Поред ораторијума, македонски уметници поклонили су Краљеву и концерт на отварању Свечаности и изложбу слика Такија Павловског. У оквиру манифестације организована је и изложба цртежа савременог словеначког сликара Отона Полака као и изложба „Светски здравствени плакат“. Југословенски сусрети „Братство-јединство“, првобитно само спортски сусрети радника Југославије, проширени су касније и на уметничко стваралаштво. У оквиру Октобарских свечаности 1985. реализоване су и смотре ликовног и литерарног стваралаштва радника, а расписан је и конкурс за драмски текст инспирисан стрељањем 1941.

У Октобарским свечаностима 1985, идеја југословенства потврдила се још једним доласком Воза „Братство-јединство“, који сваке четврте године, са пријатељима из Марибора стиже у Краљево.

Значај Октобарских свечаности далеко превазилази значај меморијалне културне манифестације. Афирмишући темељне идеале југословенске заједнице, краљевачке Октобарске свечаности пред лицем будућности изграђују свој идентитет у савременој култури и историји југословенских народа.

